

УДК 347.73.336.22

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

І.Г. Козинець ст. викладач кафедри історії та теорії держави і права,
конституційного та адміністративного права
Чернігівський державний технологічний університет

У наш час податок з доходів фізичних осіб є найважливішим джерелом наповнення бюджетів, а також дієвим засобом регулювання доходів громадян. Тому важливим завданням для будь-якої держави є постійне удосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб з метою забезпечення соціальної справедливості оподаткування, з урахуванням його фіскальної та економічної ефективності.

Проблеми вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб на основі вивчення та впровадження іноземного досвіду досліджувалися такими науковцями, як О.Воронкова, І.Безпалько, Ю.Іванов, А.Крисоватий, Н.Ткаченко, Я.Литвиненко, І.Якушик та ін. У своїх наукових працях вчені не тільки констатують податковий досвід інших країн, а й порівнюють його з вітчизняними реаліями.

На особливості прибуткового оподаткування населення в кожній конкретній державі впливає ряд факторів, серед яких можна виділити консервативність чи ліберальність економіки, ментальність та податкову культуру населення, економічну ситуацію в країні тощо.

В Україні, виходячи з низького рівня ефективності функціонування податкової системи, постала проблема її реформування. У першу чергу – одного з основних податків: податку з доходів фізичних осіб. Як відомо, при виборі політики оподаткування доходів громадян перш за все визначається її характер: пропорційний чи прогресивний. Так, до 2004 року оподаткування доходів громадян в Україні здійснювалося за прогресивною шкалою ставок із граничною ставкою 40 % та середньою ефективною – 17 %. Із січня 2004 року

були запроваджені пропорційні ставки податку з доходів фізичних осіб в розмірі 15 % об'єкта оподаткування (у перехідний період до 31 грудня 2006 року – 13 %). У 2011 році після прийняття Податкового кодексу України ставки податку з доходів фізичних осіб стали малопрогресивними [1] та відповідають 15 % для доходів у розмірі до 10 мінімальних заробітних плат та 17 % стосовно доходів у розмірі понад цю величину. Але в результаті проведеної реформи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні не стало досконалим. Адже статистичні дані свідчать, що в українському суспільстві 90 % населення мають низькі доходи, а 10 % надвисокі. На відміну від США, де прибутковий податок сплачують, в основному, забезпечені громадяни, в Україні 90% податку надходить від малозабезпечених верств населення [2]. По суті порушується головний принцип прибуткового оподаткування – принцип соціальної справедливості.

Досвід розвинених країн засвідчує, що прибуткове оподаткування – дієвий інструмент перерозподілу в умовах зрілої демократії із чітко визначеними умовами суспільного договору, із високим рівнем життя й доходів населення, тому вдосконалення оподаткування доходів громадян в Україні повинно відбуватися в напрямку забезпечення принципу соціальної справедливості.

Слід відзначити, що в країнах з розвинутою економікою частка індивідуального прибуткового податку в загальних надходженнях значно більша, ніж в Україні. Це пов'язано насамперед із запровадженням малопрогресивної ставки прибуткового податку, низькою податковою культурою населення та мізерним рівнем доходів. Адже на сьогодні в українському суспільстві ще не сформувалася ідеологія добровільної сплати податків, а тому велика кількість платників податків не бажає визнавати таке зобов'язання, не робить свого внеску в бюджети, підриваючи в такий спосіб розвиток та стабільність соціально-економічної політики держави. Зараз лише одиниці визнають обов'язок сплачувати законодавчо встановлені податки як конституційний [3].

У багатьох країнах світу виділяються певні тенденції та спільні риси при побудові системи оподаткування доходів фізичних осіб, однак кожна країна має свої характерні особливості.

Так, в Австрії, Бельгії, Великобританії, Італії, Франції, Японії та інших країнах, при оподаткуванні доходів громадян застосовується прогресивна система. Водночас у деяких країнах – Данії, Норвегії, Швеції – має місце поєднання прогресивного і пропорційного оподаткування доходів громадян. Причому, при оподаткуванні заробітної плати, як правило, використовується прогресивна шкала, а при оподаткуванні інших доходів – пропорційні ставки [4]. Необхідно зазначити, що прогресивне оподаткування має свої переваги і є виправданим не лише з позиції соціальної справедливості, а й слугує стимулом для ефективного функціонування економіки. Вилучаючи у найбільш забезпечених верств надлишки доходів, держава перерозподіляє його на користь бідних верств і стимулює загальний попит на товари і послуги, тим самим вкладаючи кошти у національну економіку.

Ставки податку з доходів фізичних осіб у країнах світу різні. Так, у Австралії від 0 до 45%, Австрії 21-50%, Великобританії 0-50%, Китаї 5-45%, Білорусі 12%, Росії 13% [5]. У більшості економічно розвинутих країн світу громадяни з невисокими зарплатами звільняються від прибуткового податку. Натомість основний тягар наповнення бюджету лягає на заможні верстви населення, для яких встановлена прогресивна шкала оподаткування.

Зокрема, в Австралії функціонує п'ять ставок податку. Люди, чиї доходи за рік менші 6000 доларів, звільняються від оподаткування. Громадяни ж, доходи яких перевищують 180 тисяч доларів, 45 % свого доходу віддають у державний бюджет. В Канаді не оподатковуються доходи розміром до 10382 доларів. А ось ті, хто отримав понад 128 тисяч, зобов'язані сплатити 29 % свого заробітку в казну. Ставки федерального податку в США складаються з шести рівнів і також залежать від сімейного статусу особи. Найменшу частину свого доходу (10 %) віддають ті, хто отримує за рік до 8375 доларів. Якщо ж мова йде про громадян, котрі перебувають у шлюбі, то сума зростає вдвічі [5]. Сутність американської

системи оподаткування доходів громадян полягає в тому, що кожен громадянин розглядається як підприємство, яке повинне оплатити послуги, що надаються щодо охорони здоров'я, паркування, штрафи і тощо, які зменшують оподатковувані доходи громадянина. У результаті цього ставки податку для фізичних осіб номінально досягають 35 %, а реально становлять 20-25 % за рахунок виплат платника податку на власне утримання, на розмір яких зменшуються оподатковувані доходи [2].

У Великобританії існують такі ставки податку на доходи фізичних осіб: мінімальна (0 %, для річного доходу до 2440 ф. ст.), базова (20 %, 2440 - 37400 ф. ст.), максимальна (40 %, понад 37400 ф. ст.). А з квітня 2010 року у зв'язку з фінансовою кризою та потребою збільшення суми податкових надходжень, було запроваджено ставку податку у розмірі 50 % для доходів, які перевищують за рік 150 тис. ф. ст. Така ж тенденція до збільшення спостерігається і в інших країнах.

У Росії діє пропорційна податкова система. Базова ставка оподаткування становить 13 % і є єдиною для всіх прошарків суспільства від олігархів-мільярдерів до двірників і бюджетників.

Таким чином, у зарубіжних країнах при оподаткуванні доходів громадян в основному застосовуються прогресивні ставки, показник «граничний дохід», з якого починає сплачуватися податок, при цьому враховується сімейний стан платника податку, кількість дітей, існує система податкових знижок і відрахувань.

Слід зазначити, що в Україні існує малопрогресивна система оподаткування із значним податковим навантаженням на малозабезпечених громадян (15%, 17%) [1], що мало відповідає принципу соціальної справедливості. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян в Україні діяв до кінця 2003 року. Із 2004 року його змінила податкова соціальна пільга, порядок застосування якої продубльовано практично без змін у Податковому кодексі України. Але застосування податкової соціальної пільги не надало бажаного ефекту захисту доходів малозабезпечених громадян через мізерний

розмір такого зниження оподаткованого доходу. Запровадження податкового кредиту також не виправдало себе через складну процедуру його отримання.

Звичайно, функціонування податкової соціальної пільги дещо послаблює податковий тиск на малозабезпечені категорії громадян. Проте, нині вона не забезпечує виконання одного з визначальних у світовій практиці податкових відносин принципів соціальної та фіскальної політики, згідно з яким рівень доходу, що забезпечує базові потреби громадянина, звільняється від оподаткування. Враховуючи це податкову соціальну пільгу слід замінити на звільнення від оподаткування частини заробітної плати за рахунок якої фінансуються витрати на транспортні послуги, на харчування, придбання товарів першої необхідності тощо, одночасно дозволивши включати до податкового кредиту більшу частину мінімально необхідних витрат платників податку з доходів фізичних осіб.

Іншим шляхом вирівнювання доходної спроможності малозабезпечених громадян могло б стати відновлення неоподаткованого мінімуму доходів громадян. При цьому, в будь-якому випадку, розмір неоподаткованої частини доходів фізичних осіб в Україні повинен бути значно вищим від величини чинної податкової соціальної пільги, що забезпечить як зростання купівельної спроможності порівняно небагатих громадян, так і підвищення розмірів надходжень до бюджету інших платежів, зокрема податків на споживання та податку на прибуток підприємств.

Беручи до уваги низький рівень доходів більшості громадян а також враховуючи рівень безробіття в нашій країні, при оподаткуванні доходів фізичних осіб доцільно використовувати сукупний дохід усієї родини, тобто оподатковувати доходи всіх членів сім'ї разом, а не окремо. Це дозволить мінімізувати податковий тиск на малозабезпечений прошарок населення, оскільки в деяких родинах працездатною особою є один член сім'ї.

Таким чином, оподаткування доходів фізичних осіб потребує негайного та суттєвого вдосконалення, насамперед, шляхом вирішення проблем, описаних в цьому дослідженні.

Досягти реальної дієвості соціальної справедливості та економічного ефекту при оподаткуванні доходів фізичних осіб, можливо також запровадивши прогресивну шкалу ставок прибуткового податку, причому верхня межа ставок за такої моделі оподаткування доходів громадян має бути досить високою. Але, ця модель передбачає існування великої кількості встановлених соціальних, майнових вирахувань, податкових кредитів, або економічно обгрунтованого неоподатковуваного мінімуму. Тому така форма оподаткування буде досить громіздкою, хоч і забезпечуватиме формування значної частини доходів бюджетів та вирівнюватиме купівельну спроможність малозабезпечених громадян.

Література

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI //ВВРУ. – 2011. - №13-17. – Ст.112.
2. Литвиненко Я.В., Якушик І.Д. Податкові системи зарубіжних країн: – К.: МАУП, 2004.- с.193-197.
3. Кривицький В.Б., Нікітишин А.О. Адміністрування податку з доходів фізичних осіб // Фінанси України – 2005. - №9 – с.34-39.
4. Ткаченко Н.М. Податкові системи світу та України. Облік та звітність. – К.: Алерта, 2004. – с.67-68.
5. Герасименко П.Податок на доходи фізичних осіб: українські реалії та світовий досвід. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://ukrslovo.org.ua/ukrayina/ekonomika/podatok-na-dochody-fizychnych-osib-ukrayinski-paradoksy-ta-svitovyyj-dosvid.html>.